

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Єдиний соціальний внесок як складова державного
соціального страхування**

Студентки 2 курсу, 1-м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Калюжиної Альони
Сергіївни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Кукурудз Оксана
Михайлівна

Гарант освітньої програми
завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....	6
1.1. Єдиний соціальний внесок як важливе джерело доходів системи державного соціального страхування	6
1.2. Зарубіжний досвід розвитку систем соціального страхування.....	12
РОЗДІЛ 2. СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	18
2.1. Формування доходів системи державного соціального страхування за рахунок єдиного соціального внеску	18
2.2. Аналіз розвитку фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду України	26
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	35
3.1. Розвиток механізму фінансового забезпечення державних фондів соціального страхування в умовах функціонування єдиного соціального внеску	35
3.2. Напрями вдосконалення фінансового забезпечення пенсійного страхування.....	41
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах демографічної кризи та нестійкої економічної ситуації, що негативно позначається на державних фінансах, необхідною умовою подальшого функціонування системи соціального захисту в Україні є надання пріоритету активним її формам, і передусім – соціальному страхуванню як основному способу компенсації соціальних ризиків для економічно-активного населення. Особливості фінансового забезпечення соціального страхування (формування доходів переважно за рахунок сплати страховик внесків, що нараховують на заробітну плату або інші види доходу застрахованих осіб) дають змогу державі зменшити навантаження на державний бюджет та органічно поєднувати принципи особистої відповідальності громадянина і солідарності всіх членів суспільства. Фінанси соціального страхування є важливою складовою державних фінансів і дозволяють здійснювати компенсацію соціальних ризиків шляхом перерозподілу частини національного доходу між окремими групами населення в автономному режимі з урахуванням міри соціального ризику та розмірів трудової участі кожного члена суспільства у формуванні національного доходу.

Проблеми становлення та розвитку соціального страхування завжди були у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, зважаючи на ті соціально-економічні процеси, що відбуваються у світовій економіці. Проблемні аспекти формування та використання фінансових ресурсів системи соціального страхування відображені в багатьох працях вітчизняних учених, серед яких: Н. П. Борецька, Д. Карамішев, І. І. Кичко, М. М. Руженський, А. А. Сидорчук, В. Б. Тропіна та інші. Ці питання вивчали такі зарубіжні науковці й практики, як Г. Еспінг-ндерсен, Ю. Хірой, В. Д. Роїк, Ж. Бішот, М. Цічон, В. Шольз, К. Хагемеєр, Ф. Бертраноу і П. Пламодон, С. Деверо та ін. Однак попри значну кількість досліджень із означеної проблематики, питання фінансового забезпечення державного

соціального страхування, особливо в контексті нових соціально-економічних викликів, які нині постають перед суспільством, вивчені недостатньою мірою і потребують подальшого дослідження.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення фінансового забезпечення системи державного соціального страхування в умовах функціонування єдиного соціального внеску.

Для досягнення цієї мети в роботі поставлені наступні *завдання*, які визначили логіку та структуру випускної кваліфікаційної роботи:

- дослідити теоретичні засади фінансового забезпечення державного соціального страхування;
- розкрити сутність, методiku нарахування та сплати єдиного соціального внеску як джерела доходної бази фондів державного соціального страхування;
- здійснити огляд зарубіжного досвіду функціонування систем соціального страхування;
- розкрити особливості формування доходів системи державного соціального страхування за рахунок єдиного соціального внеску;
- дослідити фінансове забезпечення видатків Пенсійного фонду;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення фінансового забезпечення фондів державного соціального страхування.

Об'єктом дослідження є єдиний соціальний внесок як джерело доходів фондів державного соціального страхування.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування та використання коштів державного соціального страхування.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є сучасні розробки провідних вітчизняних і зарубіжних учених у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування. Для розв'язання конкретних завдань дослідження застосовувались

загальнонаукові та спеціальні статистичні методи, зокрема, методи аналізу і синтезу, порівняння, аналізу динамічних рядів.

Інформаційною базою дослідження є закони України, постанови Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, офіційні публікації та методичні матеріали Державної служби статистики, Міністерства соціальної політики України, Фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, інтернет-ресурси та інші.

Елементами наукової новизни є вдосконалення підходів до формування принципів регулятивного механізму фінансового забезпечення фондів державного соціального страхування, зокрема таких: поступове наближення соціальних страхових нормативів до європейських стандартів; узгодження фінансових інтересів страховиків і страхувальників; обов'язковість громадського контролю за рухом фінансових ресурсів фондів соціального страхування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці рекомендацій щодо ефективного формування та використання фінансових ресурсів фондів соціального страхування, які можуть бути використані в діяльності органів державної влади.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів і висновків, списку використаних джерел і додатків.

Апробація результатів дослідження. За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Розвиток системи державного соціального страхування // Зб. наук. ст. студ.- К.: Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2018. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Єдиний соціальний внесок як важливе джерело доходів системи державного соціального страхування

Система соціального страхування є важливим і необхідним елементом соціально-економічних відносин нашої країни. Вона становить собою механізм реалізації соціальної політики держави і дозволяє справедливо і ефективно акумулювати та цілеспрямовано розподіляти фінансові ресурси, забезпечувати допомогу працівникам, а також членам їхніх сімей у випадку настання відповідних соціальних ризиків.

Основною метою соціального страхування в Україні є створення стійкої фінансової системи для економічного захисту людини у зв'язку з безробіттям, тимчасовою непрацездатністю, нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням, старістю за рахунок страхових внесків роботодавців та застрахованих осіб. Від ефективності роботи системи соціального страхування залежить соціальна захищеність мільйонів громадян, гарантована Конституцією України [30].

Джерелами формування коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування є: страхові внески страхувальників; кошти, що надійшли від стягнення штрафів і пені із страхувальників; благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб; асигнування із Державного бюджету України; прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів; інші надходження відповідно до законодавства.

Обов'язкові внески страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб є основним джерелом доходів бюджетів фондів і становлять близько 80 % їх обсягу. В Україні на протязі 2005-2016 рр. відбувались зміни тарифів для роботодавців (табл.1.1).

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі - єдиний внесок) – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [53].

Таблиця 1.1.

Страхові тарифи для роботодавців на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні [53; 56, с.45-47]

Роки	Соціальне страхування на випадок безробіття	Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	Пенсійне страхування	Соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві	Разом
Тарифи для роботодавців (у відсотках)					
2005	1,6	2,9	32,3	1,73	38,53
2006	1,3	2,9	31,8	1,5	37,5
2007	1,3	1,5	33,2	1,5	37,5
2008	1,3	1,5	33,2	1,51	37,51
2009	до 13.01.09 - 1,3 з 13.01.09 - 1,6	до 13.01.09 - 1,5 з 13.01.09 - 1,4	33,2	1,4 1	37,61
2010	1,6	1,4	33,2	1,41	37,61
2011-2015	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				36,3 -49,7
з 2016	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				22

Протягом 2005-2016 років відбувались зміни тарифів на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і для найманих працівників (табл.1.2).

Розмір єдиного внеску для кожної категорії платників та пропорції його розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування встановлюються з урахуванням того, що вони повинні забезпечувати застрахованим особам страхові виплати і соціальні послуги,

передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; фінансування заходів, спрямованих на профілактику страхових випадків; створення резерву коштів для забезпечення страхових виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам; покриття адміністративних витрат із забезпечення функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування [53].

Таблиця 1.2.

Страхові тарифи для найманих працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні [53; 56, с.45-47]

Роки	Соціальне страхування на випадок безробіття	Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	Пенсійне страхування	Соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві	Разом
Тарифи для найманих працівників (у відсотках)					
2005	0,5	0,5 від з/п до прожит. мін. 1,0 від з/п вище прожит. мін.	1,0 від з/п до 150 грн. 2,0 від з/п вище 150 грн.	-	2,0 від з/п до 150 грн 3,0 від з/п вище 150 грн 3,5 від з/п вище прожит. мін.
2006	0,5	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2006 років	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2006 років	-	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2006 років
2007	0,5	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2007 років	0,5 від з/п до прож. мін. 2,0 від з/п вище прож. мін	-	1,5 від з/п до прож. мін. 3,5 від з/п вище прожит. мін
2008	0,5	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2008 років	2	-	3,0 від з/п до прож. мін. 3,5 від з/п вище прожит. мін
2009	до 13.01.09 - 0,5 з 13.01.09 - 0,6	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2009 років	2	-	3,1 від з/п до прож. мін. 3,6 від з/п. вище прожит. мін
2010	0,6	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005 - 2010 років	2	-	розмір страхових внесків однаковий протягом 2009-2010 років

2011 - 2015	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	3,6
з 2016	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	----

Єдиний внесок до 2016 року встановлювався у відсотках до визначеної Законом № 2464-VI бази нарахування єдиного внеску відповідно до класів професійного ризику виробництва до яких віднесено платників, з урахуванням видів їх економічної діяльності. У вказаному Законі було наведено 67 класів професійного ризику виробництва, та ставка внеску для роботодавців відповідно становила від 36,76% для першого класу до 49,7% для 67 класу професійного ризику виробництва. Для бюджетних установ єдиний внесок встановлювався у розмірі 36,3 % визначеної бази нарахування. З 2011 року для працівників, які працюють на підприємствах або у фізичних осіб було встановлено ставку єдиного соціального внеску 3,6%.

З 2016 року в Україні встановлено єдину ставку для роботодавців – 22%. Єдиний внесок не входить до системи оподаткування. Податкове законодавство не регулює порядок нарахування, обчислення і сплати єдиного внеску. Чинним законодавством про соціальне страхування регламентується порядок формування доходів (розміри обов'язкових внесків, граничний розмір об'єкта оподаткування, строки сплати, звітність) та використання коштів (види виплат і послуг, окремі абсолютні розміри, перелік одержувачів та умови надання допомог). При визначенні розміру єдиного соціального внеску для роботодавців враховуються кошти на чотири існуючі види соціального страхування, для найманих осіб – на три види страхування (крім страхування від нещасних випадків), які розподіляються між відповідними фондами.

У законах про Державний бюджет України на кожний рік встановлюються зміни та доповнення до нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері соціальних позабюджетних фондів.

Уточнюються розміри обов'язкових внесків юридичних і фізичних осіб до бюджетів фондів, змінюються співвідношення між соціальними фондами, підвищуються розміри соціальних виплат та граничних величин заробітку, на який нараховуються страхові внески. Вітчизняна практика свідчить про те, що впродовж поточного року можуть прийматися постанови Кабінету Міністрів України або правлінь фондів щодо внесення змін до порядку формування доходів та використання коштів бюджетів відповідних позабюджетних фондів. Зарубіжний досвід теж свідчить про тривалий процес розвитку спеціальних фондів соціального призначення.

Основною метою системи соціального страхування та її реформування є забезпечення достойного рівня життя громадянам, які протягом свого трудового життя сплачували страхові внески, не приховуючи своїх трудових доходів [56, с.34].

В Україні розширюються масштаби реформування соціальної сфери. Одним із напрямів інтенсивних змін є соціальне страхування. Саме соціальне страхування є провідним інструментом соціальної політики держави, оскільки передбачає підтримку найбільш активної, працездатної частини суспільства, що створює матеріальні та нематеріальні блага, призначені для споживання суспільством в цілому.

Необхідність статистичного дослідження виникає внаслідок недосконалості бухгалтерського обліку, що відображається на всій системі як оподаткування, так і надходжень єдиного страхового внеску.

Теоретичний аналіз сутності соціального страхування дозволяє визначити місце і роль фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування в системі соціально-трудових та економічних відносин, що схематично зображено на рис. 1.1.

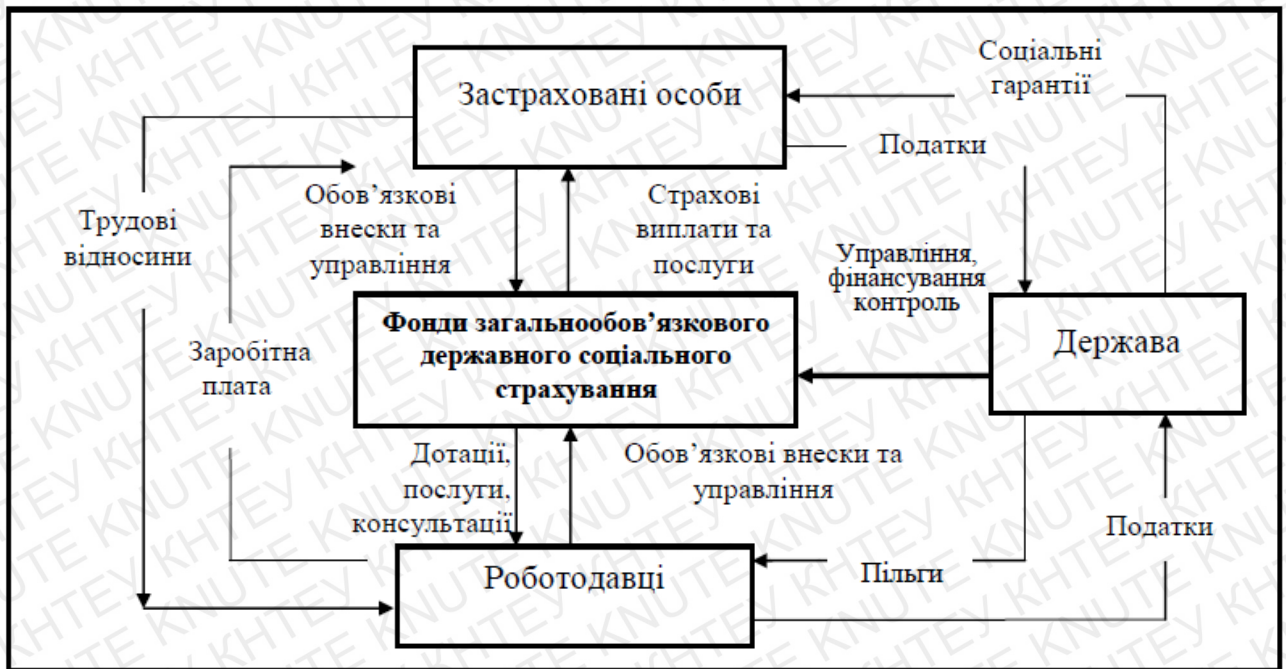

Рис.1.1. Місце і роль фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування у системі соціально-трудоових та економічних відносин в Україні

На сучасному етапі розвитку в Україні відсутня національна доктрина соціального страхування, яка б науково обґрунтовувала можливості розвитку системи в органічній прив'язці до системи заробітної плати, податкової системи, стану та політики на ринку праці, демографічної ситуації та прогнозів. При розробці системи рекомендацій та управлінських рішень в галузі соціального страхування слід пам'ятати, що соціальне страхування є найгострішим інструментом, здатним трансформувати наріжні основи суспільного буття. Реформування системи соціального страхування передбачає розширення вибору застрахованою особою форм реалізації її прав, залучення до реалізації соціальних гарантій в сфері соціального страхування недержавних організацій, використання різноманітних механізмів фінансування послуг, забезпечення щільної прив'язки соціальних зобов'язань до наявності коштів на їх фінансування.

1.2. Зарубіжний досвід розвитку систем соціального страхування.

Реформуючи вітчизняну систему соціального страхування важливо враховувати прогресивний зарубіжний досвід розвитку систем соціального страхування.

Слід зазначити, що починаючи з XX століття практично для всіх країн світу виникає гостра проблема страхування старості, пов'язана зі старінням населення внаслідок збільшення тривалості життя. Зростання числа пенсіонерів створює додаткове навантаження для всієї економіки держави.

Період становлення державного пенсійного страхування за кордоном передбачав одночасний розвиток солідарних і накопичувальних пенсійних систем. Так, у скандинавських країнах (Данії, Фінляндії, Норвегії і Швеції), а також у Нідерландах, Швейцарії та більшості англосаксонських держав (за винятком США) було запроваджено універсальні пенсійні системи, котрі гарантували мінімальний дохід у фіксованій величині. При цьому джерелом пенсійних виплат слугували податкові надходження до бюджету цих країн. На відміну від згаданих країн, в інших європейських державах (Німеччині, Австрії, Бельгії, Франції, Італії, Іспанії), а також у США пенсійні системи розвивалися за принципами соціального страхування. В таких умовах пенсії були призначені для заміщення втраченого заробітку, а джерелом їх виплати стали страхові внески працівників і роботодавців. Значні відмінності в організації державного пенсійного страхування у різних країнах є до цих пір, але вони не стоять на заваді ефективної реалізації покладених на нього завдань. Це свідчить про те, що досягати цілей державного пенсійного страхування можна різними шляхами. Вони залежать, насамперед, від особливостей історичного розвитку різних держав, а також від специфічних поглядів на роль держави у забезпеченні соціального захисту населення.

Протягом останнього періоду у багатьох країнах світу особливо актуальним є питання реформування пенсійної системи та модернізації ролі держави в цій системі. Причиною цього, серед іншого, є проблеми

управління фінансами пенсійних систем. Співвідношення пенсійних виплат до ВВП у розвинутих державах досягли критичних значень. У багатьох розвинених державах співвідношення видатків на пенсії до ВВП перевищило 10%, що спричинило значні проблеми для економіки. Згідно зі статистичними даними Міжнародної організації праці очікується, що відсоток ВВП, який витрачається на здійснення виплат по державному пенсійному страхуванню у більшості країн світу буде збільшуватися і до 2050 року становитиме близько 15% від загального обсягу ВВП цих держав (рис. 1.2).

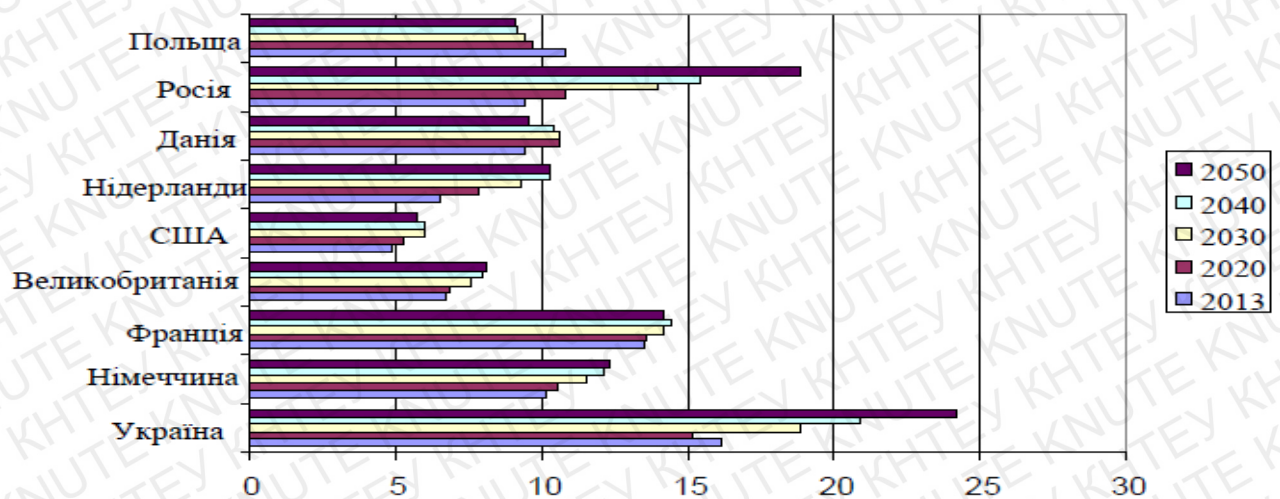

Рис.1.2. Прогнозний обсяг ВВП, що витрачається на державне пенсійне страхування у різних країнах світу, % [60, с.170]

Рис. 1.2 демонструє найвищий рівень фінансування пенсійного страхування в Україні у відсотках до ВВП з державних фондів та прогнозує його збільшення. На нашу думку, метою реформування пенсійної системи має бути все-таки не механічне вирівнювання доходів і видатків Пенсійного фонду, а оптимізація їхніх розмірів. Справжньою метою реформування пенсійної системи має стати створення умов для забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зростання людського капіталу та інтенсифікація інших складових сталого розвитку країни.

Частково вирішити проблему надмірного навантаження на державне пенсійне страхування можна завдяки розвитку пенсійної системи на засадах багаторівневості. У розвинених країнах завдання пенсійної системи зазвичай розмежовано між її різними рівнями. У багатьох державах ОЕСР приватні видатки на пенсії є порівнюваними з державними видатками на такі цілі.

Для більш повного вивчення питань, що стосуються наукового дослідження, розглянемо пенсійні системи деяких країн світу та визначимо їх основні складові.

Система державного пенсійного страхування у Великобританії носить назву «Національна система страхування» та включає два види пенсій: базову, виплати за якою здійснюються в однаковому розмірі для всіх застрахованих осіб, та страхову або додаткову, розмір якої встановлюється пропорційно до величини середніх доходів одержувача за весь період його трудової діяльності. З жовтня 2012 року уряд Великобританії почав впроваджувати нову економічну систему персоніфікованих пенсійних рахунків з визначеними внесками, що буде поетапно впроваджуватись протягом 5 років. Наймані працівники віком від 22 років до пенсійного віку, встановленого для отримання державної пенсії (61 рік для жінок і 65 років для чоловіків), заробітна плата яких становить від 8 до 43 тис. фунтів стерлінгів на рік, автоматично зараховуються до числа учасників обов'язкової накопичувальної пенсійної системи. Ця система сприятиме зростанню довгострокових пенсійних заощаджень сімей з низьким рівнем доходу і зменшенню фінансового навантаження на солідарну пенсійну систему [60, с.168].

Функціонування пенсійної системи США за накопичувальним принципом дає можливість її громадянам з досягненням ними пенсійного віку отримувати три види пенсій, а саме: державну, корпоративну (за місцем роботи) та індивідуальну, шляхом відкриття особистого пенсійного рахунку. Завдяки використанню багатокомпонентної пенсійної системи уряд США гарантує своїм громадянам мінімальний соціальний захист, стимулює

населення дбати про власну забезпечену старість та створює всі умови для розвитку потужного внутрішнього інвестиційного ресурсу. У солідарній системі пенсіонери отримують пенсійні ресурси, що формуються за рахунок сьогодняшніх працюючих платників податків. До накопичувальних систем належать як державні, так і приватні пенсійні програми. У США існує два види накопичувальних пенсійних програм: 1) зі встановленими виплатами, що гарантує учасникам фіксований розмір пенсії, який визначається виходячи з розміру зарплати та стажу роботи; 2) зі встановленими внесками, які сплачуються роботодавцями та найманими працівниками в рівних частинах. Крім участі у групових корпоративних пенсійних програмах кожен громадянин США може відкрити і свій особистий пенсійний рахунок, накопичені заощадження з якого можна зняти тільки після досягнення людиною 60 років. Пенсійні рахунки відкриваються в комерційних банках, інвестиційних фондах, страхових компаніях.

Пенсійна система Німеччини побудована на основі трирівневої моделі. Базовий рівень становить державне обов'язкове пенсійне страхування, в якому задіяні наймані працівники з окремих професійних груп і самозайняте населення. Розміри страхових внесків у всіх федеральних землях однакові і не накопичуються. Бюджет федерального фонду пенсійного страхування формується за рахунок відрахувань працівника і роботодавця в сумі 19,9 % від фонду заробітної плати. Вагомим індикатором при визначенні розміру пенсій виступає робочий стаж. Вік виходу на пенсію однаковий для чоловіків та жінок – 65 років. Другий рівень німецької пенсійної системи становить виробниче пенсійне страхування. Суть його зводиться до того, що певні підприємства доручають банкам, страховим фондам накопичувати внески, які перераховуються роботодавцями у розмірі обговореної з працівником частини заробітної плати. Третій рівень – приватне забезпечення старості, яке здійснюється працівником особисто шляхом формування своєї майбутньої пенсії.

Недержавні пенсійні фонди розробляють і пропонують приватним особам різні накопичувальні програми з короткостроковими та довгостроковими вкладками, орієнтовані на отримання додаткової пенсії в старості за рахунок накопичених сум. Німецька модель державного пенсійного страхування характерна також для таких країн, як Франція, Австрія, Італія та більшості інших країн Західної Європи [62, с.165].

Аналізуючи вище сказане, можемо зробити висновок про те, що більшість іноземних держав використовує багатокomпонентні пенсійні системи, які базуються на накопичувальному принципі. На нашу думку, основними позитивними властивостями накопичувальної системи державного пенсійного страхування є спроможність посилити мотиваційні чинники населення до участі в пенсійному страхуванні. У цій системі наявний набагато тісніший зв'язок між здійсненими внесками та одержаними пенсійними виплатами, аніж у солідарній пенсійній системі, що дає змогу послабити патерналістські настрої в суспільстві. Крім цього, накопичувальна пенсійна система служить потужним регулятором фінансової системи та ринку інвестиційних ресурсів.

Розвиток недержавного пенсійного забезпечення також спроможний ослабити в майбутньому навантаження на державне пенсійне страхування та доповнити його новими схемами пенсійного страхування, які не доступні населенню в загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні. Як свідчить зарубіжний досвід здійснення пенсійних реформ, їхньою суттю якраз і був перерозподіл відповідальності між державою, соціальними партнерами та приватними особами. Незважаючи на те, що в пострадянських країнах Центральної та Східної Європи приватні видатки на пенсії є набагато меншими, ніж в англосаксонських країнах, недержавне пенсійне забезпечення містить значний потенціал вирішення соціальних проблем, а також слугує дієвим інструментом впливу на інвестиційні ринки. У цьому контексті, в умовах пенсійної реформи в Україні, розвиток недержавного пенсійного забезпечення створить умови для оптимізації функцій державного

пенсійного страхування відповідно до тих завдань, які вона виконує в країні з ринковою економікою на сучасному етапі її розвитку. Передумовою заходів щодо активізації державного пенсійного забезпечення в нашій державі, на нашу думку, є налагодження дієвого контролю за фінансовою діяльністю недержавних пенсійних фондів. Не менш важливе значення для підвищення ролі недержавного пенсійного забезпечення має створення такої системи управління фінансами, яка б гарантувала вклади його учасникам.

Підсумовуючи зазначене необхідно відзначити, що важливою умовою реформування системи пенсійного страхування в Україні зараз може стати зарубіжний досвід організації систем додаткового пенсійного забезпечення, коли формується декілька джерел отримання доходу після виходу на пенсію. Існування такого додаткового пенсійного доходу у різних формах як в країнах ЄС, так і в інших країнах світу свідчить про ефективність підходу, коли фінансовий тягар забезпечення соціального захисту в країні розподіляється між державою, працівником і роботодавцем. Додаткові системи пенсійного страхування використовують, в основному, накопичувальний принцип як основу фінансування і можуть бути реалізовані в різних видах, як у вигляді пенсійних програм державного пенсійного забезпечення, так і у вигляді професійно-галузевих схем пенсійного страхування. Основною перевагою функціонування багатокomпонентної пенсійної системи є можливість чіткого співвідношення розмірів і термінів виплат внесків з розмірами майбутніх виплат, а також можливістю застрахованої особи особисто здійснювати контроль за збереженням коштів на індивідуальних накопичувальних рахунках. Це дасть можливість оптимізувати фінансові потоки, пов'язані з соціальним захистом непрацездатного населення і, у перспективі, вирішити проблеми макроекономічного характеру.

РОЗДІЛ 2

СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Формування доходів системи державного соціального страхування за рахунок єдиного соціального внеску

Фінанси соціального страхування посідають вагомe місце у системі соціального захисту населення, а їх дослідження без сумніву, є необхідною умовою забезпечення їх перманентного вдосконалення.

За рахунок організації соціального страхування суспільство отримало можливість здійснювати компенсацію соціальних ризиків шляхом перерозподілу частини національного доходу між окремими групами населення в автономному від інших перерозподільчих режимів з врахуванням міри соціального ризику і розмірів трудової участі кожного члена суспільства в формуванні національного доходу. Економічну основу соціального страхування складають страхові відносини, умови яких являються всезагальними і встановлюються державою.

В рамках фінансової системи соціального страхування вирішуються питання як соціального захисту населення, так і питання організації фондів соціального страхування. Багаторічний досвід функціонування подібних спеціалізованих соціальних інститутів в більшості країн Західної Європи свідчить про високу ефективність цих базових інститутів соціального захисту. Страхові принципи забезпечення соціальних гарантій населенню є загальноприйнятими і визнаними у світі. Вони вважаються найефективнішими.

З огляду на важливість забезпечення фінансової стабільності системи соціального страхування актуальним є вирішення кола завдань, пов'язаних із особливостями формування та використання фінансових ресурсів даної системи, що і є метою даного дослідження.

Як елемент фінансової системи, соціальне страхування є системою фінансових установ, які здійснюють акумулювання і розподіл коштів, що накопичуються державою в обов'язковому порядку на компенсацію збитку від дії соціальних ризиків.

До інституційних структур, що відповідальні за фінансове забезпечення соціального страхування населення в Україні необхідно віднести державні позабюджетні фонди: Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування, Фонд соціального страхування на випадок безробіття.

Урахування специфіки вітчизняної системи соціального страхування ставить особливі вимоги до аналізу її збалансованості та внутрішніх структурних характеристик. Виходячи з ідеї соціального страхування як системи колективного соціального захисту, доходи страхових фондів мають становити сплачені страхові внески, а видатки – виплати по страхових випадках. Відхилення від цього правила свідчить про порушення страхових принципів соціального захисту.

Розглянемо особливості формування доходів фондів соціального страхування за 2015-2017 роки (табл.2.1). Зважаючи на те, що запровадження ЄСВ в Україні відбулося з 1 січня 2011 року, важливим є визначення основних тенденцій (позитивних чи негативних), які мали місце у зв'язку із запровадженням даного внеску.

Як можна бачити з табл.2.1. частка надходжень від сплати страхових внесків в цілому в доходах системи державного соціального страхування змінювалася від 78,7% у 2015 році до 48,4% у 2016 році і в 2017 році знову зросла до 57,7% від загальної суми доходів фондів.

В свою чергу, темп росту доходів системи державного соціального страхування у 2016 році був вищим (116,4%) за темп росту надходжень від сплати страхових внесків (71,5%). Проте, вже у 2017 році надходження від сплати страхових внесків зростали швидшими темпами (138,4%) порівняно з темпом росту доходів системи соціального страхування в цілому (116%).

Таблиця 2.1.

Доходи фондів державного соціального страхування України

Показники фондів	2015 рік			2016 рік			2017 рік		
	млн грн	%	темп росту, %	млн грн	%	темп росту, %	млн грн	%	темп росту, %
Пенсійний фонд України									
Доходи, всього	265 638,8	100	109,2	255 834	100	96,3	296 342	100	115,8
Надходження від сплати страхових внесків	165 833,9	76,9	119,3	111 769	43,7	67,4	161 954	54,7	144,9
Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності									
Доходи, всього	9 966,5	100	112,1	-	-	-	-	-	-
Надходження від сплати страхових внесків	9 709,4	97,4	112,3	-	-	-	-	-	-
Фонд соціального страхування на випадок безробіття									
Доходи, всього	9 209,2	100	105,4	8 728	100	87,6	10 446	100	119,7
Надходження від сплати страхових внесків	8 822,1	95,8	110,5	8 333	95,5	85,8	9 979	95,5	119,8
Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві									
Доходи, всього	7 188,1	100	118,3	-	-	-	-	-	-
Надходження від сплати страхових внесків	6 117,1	85,1	107,9	-	-	-	-	-	-
Фонд соціального страхування України (з 01.01.2016 р.)									
Доходи, всього	-	-	-	17 106	100	99,7	20 005	100	116,9
Надходження від сплати страхових внесків	-	-	-	16 166	94,5	102,1	16 658	83,3	103,0
Доходи фондів соціального страхування, всього	242 002,6	100	109,4	281 668	100	116,4	326 793	100	116,0
Надходження від сплати страхових внесків до фондів соціального страхування, всього	190 482,5	78,7	118,1	136 268	48,4	71,5	188 591	57,7	138,4

Джерело: Складено та розраховано автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua; Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.fse.gov.ua; Фонду соціального страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.dsz.gov.ua; Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.social.org.ua; Фонду соціального страхування України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.fssu.gov.ua.

Слід відмітити, що з 01.01.2015 р. розпочато реорганізацію Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.

А саме, дані два фонди об'єднані в один – Фонд соціального страхування України, бюджет якого почали затверджувати починаючи з 2016 року.

Слід сказати, що у 2017 році загальний обсяг надходжень від сплати ЄСВ до системи державного соціального страхування склав майже 190 млрд грн.

У тому числі за рахунок внесків:

- роботодавців – 169,1 млрд грн, або 88,8%;
- застрахованих осіб – 16,9 млрд грн, або 8,9%;
- фізичних осіб – приватних підприємців – 4,1 млрд грн, або 2,2%.

Частка різних джерел формування ЄСВ представлена на рис.2.1.

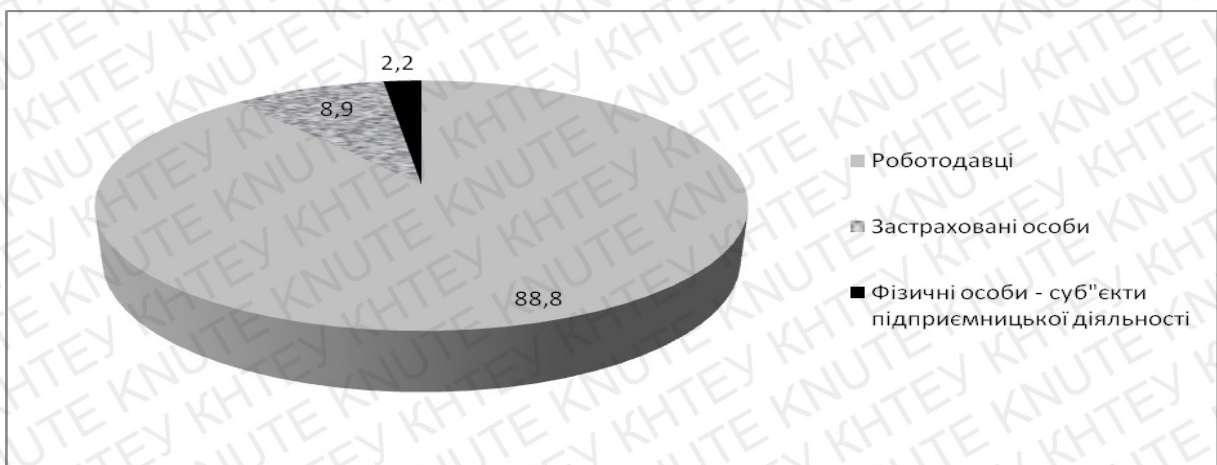

Рис. 2.1. Частка страхових внесків різних платників у формуванні єдиного соціального внеску в Україні у 2017 році, %

Як можна бачити з рис.2.1 найбільша частка по сплаті ЄСВ в Україні припадає на роботодавців, майже 90% від усіх надходжень від сплати страхових внесків.

Слід зауважити, що ставка ЄСВ в Україні в період 2011-2015 років складала 36,76-49,7% (розмір залежав від рівня професійного ризику виробництва), що вважається одним з ключових факторів тінізації економіки.

З 1 січня 2016 року в Україні встановлено єдину ставку ЄСВ для роботодавців – 22%.

Основний ризик, який існує при зменшенні ЄСВ – зростання дефіциту бюджету Пенсійного фонду. За підрахунками даного фонду, брак фінансування складає 80-100 млрд грн. А це – загроза недоотримання пенсій.

Проте, пошук компенсаторів для Пенсійного фонду триває. Одним з них є скасування максимального розміру заробітної плати, з якої сплачується ЄСВ (станом на 1 січня 2017 року – це 15 розмірів мінімальних заробітних плат); впровадження загального декларування доходів; повернення збору до Пенсійного фонду з операцій купівлі - продажу безготівкової валюти і т.д. При цьому особливий наголос слід зробити, звичайно ж, на детінізацію економіки, легалізацію заробітних плат, що має збільшити базу обкладання ЄСВ та базу оподаткування.

Слід відмітити, що ЄСВ в Україні розподіляється у законодавчо встановлених пропорціях між усіма фондами соціального страхування.

Як можна бачити з табл.2.2. найбільша частка ЄСВ надходить в доходну частину Пенсійного фонду України, майже 90% від усіх надходжень по сплаті ЄСВ, найменша частка страхових внесків надходить в доходну частину Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.

В цілому ж можна стверджувати, що в період 2011-2015 рр. ЄСВ суттєво не вплинуло на формування доходів фондів соціального страхування. Позитивним фактором запровадження єдиного внеску в зазначений період стало лише спрощення процедури по формуванню та поданню фінансової звітності для роботодавців – платників ЄСВ.

Як можна бачити за період 2011-2015 років, позитивні наслідки від запровадження ЄСВ занадто перебільшені. Адміністративні видатки фондів не зменшилися, адже всі чотири фонди продовжували функціонувати. Навпаки, видатки з державного бюджету до Пенсійного фонду збільшилися на вдосконалення та впровадження оновлень до програмного забезпечення

для подачі звітності та формування єдиної електронної бази даних про страхувальників. На думку окремих науковців для того, щоб насправді скоротити адміністративні видатки, необхідно радикально реорганізувати систему соціального страхування шляхом закриття всіх чотирьох фондів та утворення принципово нового єдиного фонду, між спеціалізованими відділами якого розподілити функції існуючих фондів [61, с.40].

Таблиця 2.2.

Розподіл сум надходжень від сплати страхових внесків в розрізі фондів державного соціального страхування*

Показники фондів	2015 рік		2016 рік		2017 рік	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Пенсійний фонд України						
Надходження від сплати страхових внесків	165833,9	87,1	111 769	82,0	161 954	85,9
Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності						
Надходження від сплати страхових внесків	9709,4	5,1				
Фонд соціального страхування на випадок безробіття						
Надходження від сплати страхових внесків	8822,1	4,6	8 333	6,1	9 979	5,3
Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві						
Надходження від сплати страхових внесків	6117,1	3,2				
Фонд соціального страхування України (з 01.01.2016р.)						
Надходження від сплати страхових внесків			16 166	11,9	16 658	8,8
Надходження від сплати страхових внесків до фондів соціального страхування, всього	190482,5	100	136 268	100	188 591	100

Джерело*: Складено та розраховано автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua; Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.fse.gov.ua; Фонду соціального страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.dsz.gov.ua; Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.social.org.ua; Фонду соціального страхування України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.fssu.gov.ua.

Проте, вже з початку 2016 р. надходження від ЄСВ суттєво знизилися за всіма фондами соціального страхування у зв'язку із зменшенням ставки внеску до 22%.

Зазначимо, що загальний обсяг видатків системи соціального страхування у 2015 році становив майже 282 млрд. грн. або 14,2% ВВП, проте вже у 2017 році частка видатків фондів соціального страхування у складі ВВП знизилася до 11,5%. Левову частку цієї суми склали видатки Пенсійного фонду – 255,5 млрд. грн. або майже 90% загальних видатків системи соціального страхування.

Таблиця 2.3.

Видатки фондів державного соціального страхування в Україні

Показники	Роки		
	2015	2016	2017
ВВП, млн грн	1 979 458	2 383 182	2 982 920
Видатки фондів державного соціального страхування, всього, млн грн	281 092,2	298 117,6	342 352,9
У % до ВВП	14,2	12,5	11,5

Джерело: Складено автором за даними: www.ukrstat.gov.ua, www.mlsp.gov.ua.

При цьому необхідно звернути увагу на те, що у всіх фондах (за винятком страхування від нещасних випадків на виробництві) видатки перевищували обсяг надходжень страхових внесків, тобто протягом року спостерігався дефіцит власних фінансових ресурсів, що був компенсований трансфертами з Державного бюджету України.

У структурі видатків страхової системи провідне місце посідають соціальні виплати та соціальні послуги: 260,7 млрд. грн., або 96%. З цієї суми 250,2 млрд. грн. (89,7%) було виплачено у вигляді соціальної допомоги або інших виплат, тобто спрямовано безпосередньо на підтримання рівня життя населення. Тобто, нині через соціальне страхування фінансується переважно матеріальна складова людського розвитку. Разом з тим, воно відіграє важливу роль і для інших аспектів людського розвитку, оскільки створює

матеріальну базу для відновлення стану здоров'я та реабілітації потерпілих на виробництві, оздоровлення працівників та членів їхніх сімей, нарощення освітнього та професійно-кваліфікаційного потенціалу робочої сили.

Значну частину коштів соціального страхування складають адміністративно-організаційні видатки. У 2017 році такі витрати були профінансовані в обсязі 6,8 млрд. грн., або 3,1% всіх видатків страхової системи.

Доречним у даному випадку буде звернути увагу на прогресивний зарубіжний досвід формування адміністративних витрат системи соціального страхування. Так, у США, державна програма соціального страхування надзвичайно ефективна: адміністративні витрати становлять менше, ніж 1% від загальної суми витрат.

Спрямування значного обсягу фінансових ресурсів на покриття адміністративних витрат фондів соціального страхування можна вважати за доцільне лише на етапі створення таких фондів, на старті роботи всієї системи соціального страхування.

Такі високі показники накладних витрат свідчать про недосконалість організації та функціонування вітчизняної системи соціального страхування, низьку економічну ефективність використання страхових коштів.

Таким чином можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку функціонування системи соціального страхування за рахунок власних фінансових надходжень і здійснення на цій основі соціальних виплат, враховуючи обсяги адміністративних видатків на такі заходи не видається можливим. Наразі фінансова система соціального страхування в Україні не є самодостатньою, а відтак потребує постійного притоку коштів держбюджету, особливо в частині пенсійного страхування.

В той же час, проблема обмеженості власних фінансових ресурсів соціального страхування, які формуються за рахунок сплати єдиного соціального внеску актуалізує питання щодо їх оптимізації, віднаходження методів та способів їх примноження.

2.1. Аналіз розвитку фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду України

Історично першою і фінансово самою потужною державною організацією соціального страхування являється Пенсійний фонд України.

Розглянемо особливості формування та використання коштів Пенсійного фонду України (далі – ПФУ).

У табл. 2.1 подано дані щодо темпів зростання видатків ПФУ, темпів зростання його доходів і щодо структури доходів. Як видно з табл.2.1, видатки бюджету ПФУ протягом 2009 - 2017 рр. стабільно зростають.

Власні доходи ПФУ в цей період теж зростають, але більш низькими темпами (1,5). Але в 2016 році вони сягнули рівня 2009 року (темп зростання -1). Це пов'язано зі зменшенням ставки ЄСВ до 22%.

Для покриття дефіциту, що у зв'язку з цим виникає, використовувалися дотації з Державного бюджету. Темп їх зростання становив 2,65. Це дозволило підтримувати темпи зростання загальних обсягів доходів Фонду на рівні 1,75.

Слід зазначити, що необхідність постійного збільшення доходів ПФУ для фінансування зростаючих витрат викликає проблему щодо виконання платниками своїх зобов'язань перед Фондом. Ця проблема підсилювалася останніми роками недостатньо виваженою фіскальною політикою в умовах фінансової кризи, яка призвела до додаткового фінансового навантаження на роботодавців за рахунок стягнення податків і зборів раніше визначених законодавством термінів значні обсяги неповерненого з бюджету податку на додану вартість; фактичну зупинку з 2008 р. кредитування банками виробничого сектора економіки. Усе це, у свою чергу, призвело до спаду виробництва, дефіциту обігових коштів у роботодавців, негативних процесів у соціально-трудовій сфері, тінізації зайнятості та оплати праці, скороченні робочих місць, і, відповідно, до дефіциту коштів ПФУ та посилення його залежності від Державного бюджету України.

Таблиця 2.1

Структура доходів ПФУ та темпів їх зростання у порівнянні з темпами зростання видатків Пенсійного фонду України за 2013 - 2017 рр.

Показники	Рік										
	2013		2014		2015		2016		2017		
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	
Доходи, усього:	232,5	100	233,9	100	264,7	100	255,8	43,6	296,2	100	1,8
- за рахунок власних джерел	168,6	72,5	166,9	71,4	169,8	64,2	111,7	43,6	161,9	54,7	1,3
- за рахунок Державного бюджету	61,5	26,4	64,6	27,6	94,8	35,8	142,6	55,7	133,5	45,1	3,5
- за рахунок Фонду соціального страхування на випадок безробіття	0,08	0,03	0,11	0,05	0,07	0,03	0,1	0,03	-	-	-
- за рахунок Фонду соціального страхування від нещасного випадку	0,11	0,05	0,08	0,03	-	-	-	-	-	-	-
Залишок коштів на початок року	2,2	0,95	2,2	0,94	1,7	0,06	0,8	0,03	0,8	0,03	0,35
Видатки, усього	252,1	100	248,9	100	265,6	100	253,4	100	295,4	100	1,5

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.pfu.gov.ua>.

Залежність ПФУ від держбюджету проявляється у високих відсотках бюджетних дотацій, які, за даними табл. 2.1, у 2013 р. становили - 26,44%; у 2014 р.-27,62%. У 2016 році ця частка є найбільшою і становить 55% - 142,6

млрд грн. У 2017 році частка цих коштів зменшилася до 45%. Але при цьому понад 15% платників сплачують страхові внески до Пенсійного фонду за мінімальним тарифом. Водночас такі внески здатні покрити не більше 40% витрат на виплату пенсій в її мініальному розмірі. Це є свідченням недосконалості законодавчого унормування питань формування ПФУ і призводить до недоотримання Пенсійним фондом страхових внесків, спричиненого наявністю пільг.

У 2017 р. обсяги доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду у співвідношенні до загальних обсягів доходів і видатків Державного бюджету України досягли 66% і 60% відповідно. Враховуючи значні обсяги доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду та його високу залежність від коштів державного бюджету, ми вважаємо, що затвердження бюджету Пенсійного фонду повинно здійснюватися не постановою Кабінету Міністрів України, як це відбувається зараз, а Законами України про держбюджет. Це мало б посилити контроль за ефективністю використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Відповідно до даних табл. 2.1 обсяги видатків у 2014 р. ПФУ склали 248,95 млрд грн. Цей обсяг вперше є меншим за показники попереднього року(2013 р.- 253,05 млрд грн).

На зменшення обсягів витрат ПФУ вплинули негативні процеси, які відбувалися в країні протягом 2014 р. (спад обсягів промислового виробництва майже за усіма видами економічної діяльності, ліквідація підприємств, вивільнення працівників, зростання рівня безробіття тощо). Ці процеси зумовили високі темпи скорочення як застрахованих осіб, так і страхувальників і призвели до зменшення обсягів надходжень страхових внесків до Пенсійного фонду.

Так, за даними ПФУ, до бюджету фонду з усіх джерел фінансування за 2017 р. надійшло 295,4 млрд грн. Власні надходження склали 161,9 млрд грн. Дотації з держбюджету скоротилися склали 133,5 млрд грн. У загальному

обсязі надходжень власні доходи складають 54,7 % (табл.2.2), решта – кошти держбюджету.

Програмою реформування пенсійної системи було передбачено поступове зменшення фінансування Пенсійного фонду із Державного бюджету України. Але, як бачимо, залежність Пенсійного фонду з року в рік збільшується.

Таблиця 2.2

Надходження до Пенсійного фонду України у 2014 - 2017 рр.

Надходження	2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік		Темп росту, %, 2017/2014
	млрд грн	Частка, %	млрд грн	Частка, %	млрд грн	Частка, %	млрд грн	Частка, %	
Власні	163,9	68,4	169,8	64,2	111,7	43,6	161,9	54,7	98,7
З держбюджету	75,8	31,6	94,8	35,8	142,6	54,7	133,5	45,1	176,1
Всього доходів	239,7	100,0	264,6	100,0	253,4	100,0	295,4	100	123,2

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.pfu.gov.ua>.

Збільшується мінімальний розмір пенсії, зростає кількість доплат до пенсій, кількість отримувачів пенсій, а також збільшується розмір дотацій із Державного бюджету для збалансування бюджету Пенсійного фонду України. Таким чином, доходи Пенсійного фонду формуються задля фінансування напрямів використання коштів. Проблема наповнюваності дохідної бази Пенсійного фонду залишається нагальною. Серед причин цього: демографічні процеси, зменшення чисельності зайнятого населення, зростання різного роду пільгових і прирівняних до них категорій пенсіонерів. Збільшувати дохідну базу неможливо без проведення пенсійної реформи, яка забезпечить зростання і стабільні виплати пенсій, стане потужним чинником інвестування вітчизняної економіки. Якщо не запроваджувати другий рівень пенсійної системи, то в середньостроковій перспективі відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати знизиться майже вдвічі.

Пенсійні видатки зростають високими темпами всупереч економічній спроможності їх забезпечити. Наразі можна стверджувати, що дефіцит бюджету ПФУ за своїми масштабами є зіставним з державним бюджетом (табл.2.3).

Таблиця 2.3

**Доходи та видатки Державного бюджету України
та бюджету ПФУ у 2017 році (млрд грн)**

	Доходи	Видатки	Дефіцит
Бюджет ПФУ	296,2	295,4	-56,1
Державний бюджет України	793,3	839,2	-47,8

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.pfu.gov.ua> та Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.minfin.gov.ua>.

Нині на 10 платників пенсійних внесків в Україні припадає в середньому 11 пенсіонерів. З такою тенденцією до 2050 року кількість пенсіонерів перевищить кількість платників внесків на 25%. Це спричинить додатковий тиск на бюджет Пенсійного фонду та Державний бюджет України.

За таких обставин на нашу країну в найближчому майбутньому чекає криза не тільки пенсійного забезпечення, а передусім ще більше ускладнення демографічної ситуації і погіршення макроекономічних показників розвитку, адже значна частина державного бюджету буде спрямована на покриття дефіциту солідарної системи пенсійного забезпечення. Співвідношення працюючих та пенсіонерів наведено на рис.2.1.

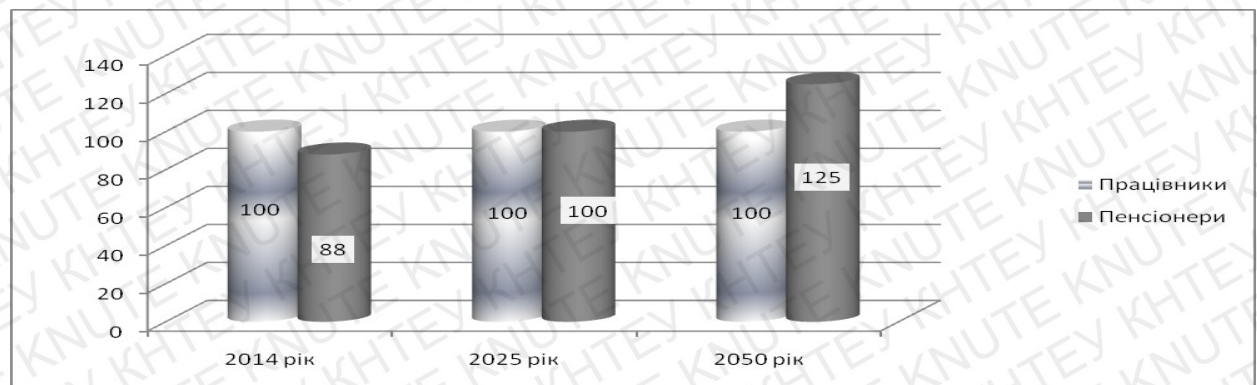

Рис.2.1. Співвідношення працюючих та пенсіонерів
в Україні у 2014-2050 роках

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Старіння населення та стрімке зростання видатків Державного Пенсійного фонду України призводять до значних проблем для системи державного пенсійного страхування України.

Найпершим чинником, який потрібно брати до уваги під час розгляду проблеми реформування пенсійної системи, є демографічна ситуація. Зараз в Україні близько 14 млн пенсіонерів. І хоча ця цифра залишається стабільною впродовж останніх 15 років, однак, зважаючи на зменшення чисельності населення, частка пенсіонерів стрімко зростає. Якщо у 1959 р. особи старші 60 років становили всього 10 % населення, то у 2001 р. цей показник збільшився до 21 %, а в 2050 р., за прогнозами Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України, досягне 32 %.

Ще однією важливою причиною нагальної потреби реформування пенсійної системи є стрімке зростання видатків Пенсійного фонду України у відсотках до ВВП. Так, у 2003 році на пенсії було спрямовано 9,2% ВВП, у 2004 р. - 11,4%, у 2015 році – 13,4 % ВВП.

У сформованих умовах все більш актуальними стають питання забезпечення реальної фінансової стійкості державного Пенсійного фонду та ефективного управління його фінансовими ресурсами. Однак у найближчій час, і особливо в довгостроковій перспективі, вони не можуть бути вирішені за допомогою тільки оперативних заходів щодо мобілізації страхових внесків та залученню коштів з державного бюджету для фінансування передбачених законодавством пенсійних виплат, без аналізу причин та прийняття дієвих заходів щодо зменшення залежності ПФУ від державного бюджету. Глибинні причини фінансової нестійкості ПФУ не можуть бути нівельовані і тим більше усунені без докорінної зміни стратегії формування та використання його фінансових ресурсів.

Отже, серед основних причин фінансової незбалансованості Державного Пенсійного фонду України можна виділити такі:

1) в Україні повною мірою функціонує лише солідарний рівень пенсійного страхування, тоді як впровадження II рівня (обов'язкової накопичувальної системи) постійно відкладається, розвиток добровільного пенсійного страхування обмежується нерозвиненістю фондового ринку, низьким рівнем доходів і недовірою населення до фінансових інститутів;

2) чинна система державного пенсійного страхування залежна від демографічної ситуації в країні, якій притаманне старіння населення;

3) середній і малий бізнес відчують великий податковий тягар, що активує зростання неофіційних заробітних плат та зайнятості в цілому, що в свою чергу звужує базу нарахування пенсійних внесків;

4) населення країни має високий рівень недовіри якщо державної, так і недержавної складових пенсійної системи, відсутні стимули до платежів страхових пенсійних внесків. Потрібно зазначити, що ці фактори тісно пов'язані один з одним. Притаманна їм пропорційна взаємозалежність може змінитись обернено пропорційно. Так, чергове підвищення ставок страхових пенсійних внесків може призвести не до зростання доходів ПФУ, а до їх падіння через зниження збирання.

5) непропорційне збільшення розмірів пенсійних виплат, що не базуються на фактичній сплаті страхових внесків;

6) низький рівень оплати праці, виплата заробітної плати в натуральній формі та заборгованість з її виплати;

7) наявність заборгованості зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування серед підприємств, установ і організацій;

8) недостатня диверсифікованість методів пенсійного страхування тощо.

Всі вищезазнані причини призводять до руйнування пенсійної страхової системи, оскільки витрати на пенсійне забезпечення покриваються

лише на 65% надходженнями від страхових внесків. Якщо не змінити ситуацію, страхові принципи в пенсійному забезпеченні буде знівельовано.

При запровадженні другого рівня пенсійної системи України необхідно врахувати досвід сусідніх країн та передбачити можливі труднощі реалізації оптимістичного сценарію. Запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні повинне бути комплексним і враховувати всі можливі загрози. Адже досвід сусідніх країн показує, що можливим є політичний вплив на обов'язкові пенсійні накопичення в разі великого дефіциту державного бюджету. Така ситуація відбулася в Угорщині, де накопичувальна система була запроваджена ще у 1998 році. Проте у 2010 р. парламент цієї країни призупинив сплату внесків на індивідуальні рахунки працівників у системі другого рівня і санкціонував переведення коштів другого рівня до солідарної системи першого рівня. Фактично, ці тимчасові зміни стали постійними, оскільки учасники мали перевести свої накопичені пенсійні права знову до держави, якщо не хотіли ризикувати втратити пенсійні права у солідарній системі. Можливі заходи такого характеру на сьогодні і в інших країнах (наприклад, Польщі).

Отже, для того, щоб забезпечити ефективність загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи, потрібно, щоб фінансування пенсій для існуючих та майбутніх пенсіонерів було спроможним витримати відволікання частини внесків до приватного сектору.

Другий та третій рівень пенсійної системи може частково перейняти на себе тягар ПФУ і зменшити його дефіцит за рахунок поділу зобов'язань та відтоку страхувальників з державного сектору у недержавний. Тому високий рівень дохідності пенсійних заощаджень другого та третього рівня пенсійної системи у довгостроковому періоді є обов'язковою умовою сьогодення. Так, збереження коштів населення від інфляції може забезпечити диверсифіковане вкладення пенсійних накопичень на світовому фінансовому ринку. Адже на сьогодні недостатність надійних інструментів на фінансовому та фондовому ринках України не здатні поглинути грошові

потоки, створені накопичувальним компонентом пенсійної системи, забезпечуючи при цьому індивідуальним інвесторам розумну прибутковість і одночасно гарантуючи збереження пенсійних активів.

Аналіз системи державного пенсійного страхування України показав, що на сьогодні вона є не стійкою. Основними причинами є розбалансованість бюджету Пенсійного фонду України, що в свою чергу пов'язана зі зростанням видатків на численні виплати, не підкріплені адекватними надходженнями страхових платежів і щорічне збільшення залежності ПФУ від державного бюджету України.

Забезпечення фінансової стійкості як здатності виконати свої коротко-, середньо- і довгострокові зобов'язання перед громадянами, що досягли пенсійного віку, в сучасних умовах можливо через ефективний розвиток накопичувального компонента і перелив пенсійних заощаджень з державного сектора у недержавний. Це передбачає не тільки збереження накопичувальних коштів, але і їх примноження. Успішна реалізація накопичувальної складової пенсійного страхування залежить від трьох основних чинників: здібності фінансового ринку продуктивно розмістити потік коштів накопичувальної системи, можливості для фізичних осіб отримати розумний рівень доходу від таких заощаджень та гарантії щодо пенсійних активів. Для досягнення цих цілей необхідна макроекономічна стабільність і активне проведення реформи вітчизняного фінансового ринку.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Розвиток механізму фінансового забезпечення державних фондів соціального страхування в умовах функціонування єдиного соціального внеску

Зазначимо, що соціальне страхування дозволяє наблизити сферу соціального захисту безпосередньо до працюючих, їхніх родин та трудових колективів, надати її регулюванню ринковий характер. Це можна досягнути за допомогою активної участі персоналу та роботодавців в управлінні соціальним страхуванням, що життєво важливо для подолання більш непродуктивного, але все ще широко розповсюдженого з часів радянського минулого авторитарно-командного стилю управління в сфері соціального захисту.

На нашу думку, довіра та співробітництво у справі організації системи соціального страхування – це не розкіш, а необхідна умова для ефективного функціонування економіки.

До інституційних недоліків існуючої системи соціального страхування віднесемо наступне:

- низький рівень страхового захисту, який не забезпечує гідного життя в старості, у випадку хвороби, інвалідності тощо. Значна частина пенсіонерів, інвалідів, осіб, які втратили годувальника отримують пенсії та допомогу нижче прожиткового мінімуму;

- обмеженість фінансової бази соціального страхування, особливо в частині пенсійного страхування, що спричинює відволікання коштів Держбюджету для покриття дефіциту фондів соціального страхування.

До найважливіших системних перешкод на шляху формування соціального страхування в Україні слід віднести відсутність національної

доктрини формування інститутів соціального страхування, можливості розвитку яких були б науково обґрунтовані та органічно пов'язані з системами заробітної плати та податковими системами, станом та політикою на ринку праці, демографічним станом у теперішньому та його прогнозним розвитком у майбутньому.

Побудова ефективної системи державного соціального страхування в Україні вимагає формування злагоджених фінансових відносин, які регулюються фінансовим механізмом, а саме – дотриманням чинного законодавства, нагромадженням коштів, мінімізацією страхових ризиків та забезпеченням соціальних гарантій населення.

Беручи до уваги важливість формування ефективного регулятивного механізму, який би оптимально забезпечував фінансовими ресурсами відповідні страхові фонди, є доцільність у його розробці.

Формування такого регулятивного механізму в сучасних реаліях страхових відносин обумовлена:

- наявністю декількох державних страхових фондів, які, в окремих випадках, дублюють відповідні повноваження окремих фондів;
- спонтанністю виникнення окремих страхових соціальних виплат, які у плановому порядку важко передбачити;
- неритмічністю надходжень фінансових ресурсів до окремих фондів;
- складністю соціальної ситуації, яка нині не сприяє стабілізації контингенту одержувачів страхових виплат.

Беручи до уваги наведені відносини, основними завданнями регулятивного фінансового механізму формування та використання ресурсів державних фондів соціального страхування є:

- оптимальні схеми формування фінансових ресурсів;
- забезпечення їх раціонального та цільового використання;
- здійснення перманентного контролю за ефективним використанням ресурсів;

- забезпечення ефективного розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між страховими фондами соціального страхування;
- внесення змін та корективів до функціонування системи соціального страхування з урахуванням змін у суспільстві та дотримання соціальних стандартів [59, с.133].

Зауважимо, що використання лише регулятивного фінансового механізму не забезпечить оптимізацію обсягів ресурсів та не сприятиме їх раціональному використанню, тому в умовах сьогодення доцільним є адаптування всіх елементів соціальної системи до змін, що відбуваються в політичному та економічному середовищі країни.

Обґрунтуємо відповідне теоретичне забезпечення функціонування механізму з використанням таких методичних підходів:

- врахування реальної суспільної ситуації, в якій буде функціонувати такий механізм;
- обґрунтування особливостей реалізації регулятивної функції держави щодо механізму;
- застосування відповідного понятійного апарату щодо функціонування механізму;
- врахування поглядів вчених при розробці механізму;
- обґрунтування складових механізму;
- розробка механізму;
- виявлення переваг пропонованого механізму щодо реальної соціально-економічної ситуації, в якій він буде функціонувати.

Зазначимо, що перманентні військові протистояння на Сході України зумовлюють витрачання фінансових ресурсів на підтримку боєздатності країни, відволікають трудові ресурси на її забезпечення. Саме в таких складних умовах буде функціонувати цей регулятивний механізм.

Податкові реформи, що відбуваються в Україні, внесли певні зміни та корективи до механізму справляння внеску. Так, з 1 січня 2016 р. ставку єдиного соціального внеску знижено для роботодавця – до 22%. Відповідний

крок було здійснено з метою «виведення бізнесу з тіні», але існує ризик, що при зменшенні зборів нова система оподаткування оплати праці все одно не стане достатнім стимулом для її детінізації та прозорості відображення в звітності, а навпаки призведе до значного скорочення внесків до державних фондів соціального захисту і до збільшення дотацій із бюджету.

Реформування системи соціального страхування має базуватись на досконалих методах управління страховими процесами. У науковій фаховій літературі до методів управління відносять економічні, адміністративні, психологічні та інші, які в свою чергу реалізуються через відповідні функції, зокрема планування, прогнозування, стимулювання, регулювання, контролю тощо.

Обґрунтовуючи особливості реалізації регулятивної функції держави по відношенню до функціонування такого механізму варто зауважити, що ця діяльність держави має здійснюватися з врахуванням чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, які загалом можуть мати відповідний негативний вплив.

Основні чинники, які впливають на функціонування нинішнього механізму функціонування державних фондів соціального страхування в Україні, є такі: падіння національного виробництва, значна тінізація економіки, науково необґрунтовані страхові соціальні нормативи, неефективність використання фінансових ресурсів фондами соціального страхування тощо, тому актуального значення набувають питання застосування регулятивного механізму впливу на формування та використання коштів державних фондів соціального страхування з урахуванням досвіду європейських країн, та забезпечення гармонійної взаємодії між державою, роботодавцями та профспілками [67, с.24].

Пропонуємо функціонування регулятивного механізму забезпечувати на основі дотримання таких важливих принципів:

- поступове наближення соціальних страхових нормативів до європейських стандартів;

- узгодження фінансових інтересів страхувальників і страховиків;
- обов'язковість громадського контролю за рухом фінансових ресурсів фондів соціального страхування.

Ці принципи повною мірою відповідають підходам щодо організації соціального страхування в розвинених європейських країнах та будуть сприяти адаптації вітчизняного страхового механізму до сучасних умов.

Для забезпечення ефективного функціонування фінансового механізму, зокрема, і механізму з регулятивними властивостями, згідно з системним підходом у дослідженні повинні бути враховані всі його складові – мета, завдання, методи, інструменти тощо. З урахуванням наведених підходів обґрунтуємо складові такого механізму. Ураховуючи наведені вище погляди вчених, можна зазначити, що пропонується регулятивний механізм цих страхових фондів є сукупністю складових, що забезпечують організацію, планування, стимулювання при використанні фінансових ресурсів фондів соціального страхування (рис. 3.1.).

Беручи до уваги необхідність та доцільність формування нового регулятивного механізму забезпечення фінансовими ресурсами державних фондів соціального страхування, розробимо його структурно-логічну схему, яка б включала відповідні складові. Одними із основних складових повинні бути фінансові регулятори, які будуть оперативно коригувати фінансові потоки в структурах державних страхових фондах.

Фінансовими ресурсами державних фондів соціального страхування, відповідно до запропонованої організаційної структури, є внески роботодавців і застрахованих осіб, а також бюджетні та позабюджетні ресурси, спрямовані на забезпечення соціальних страхових виплат населенню.

Основу доходів державних фондів соціального страхування становить ЄСВ.

Складовим елементом державного механізму соціального страхування є фінансовий механізм соціального страхування, що включає принципи функціонування регулятивного механізму соціального страхування.

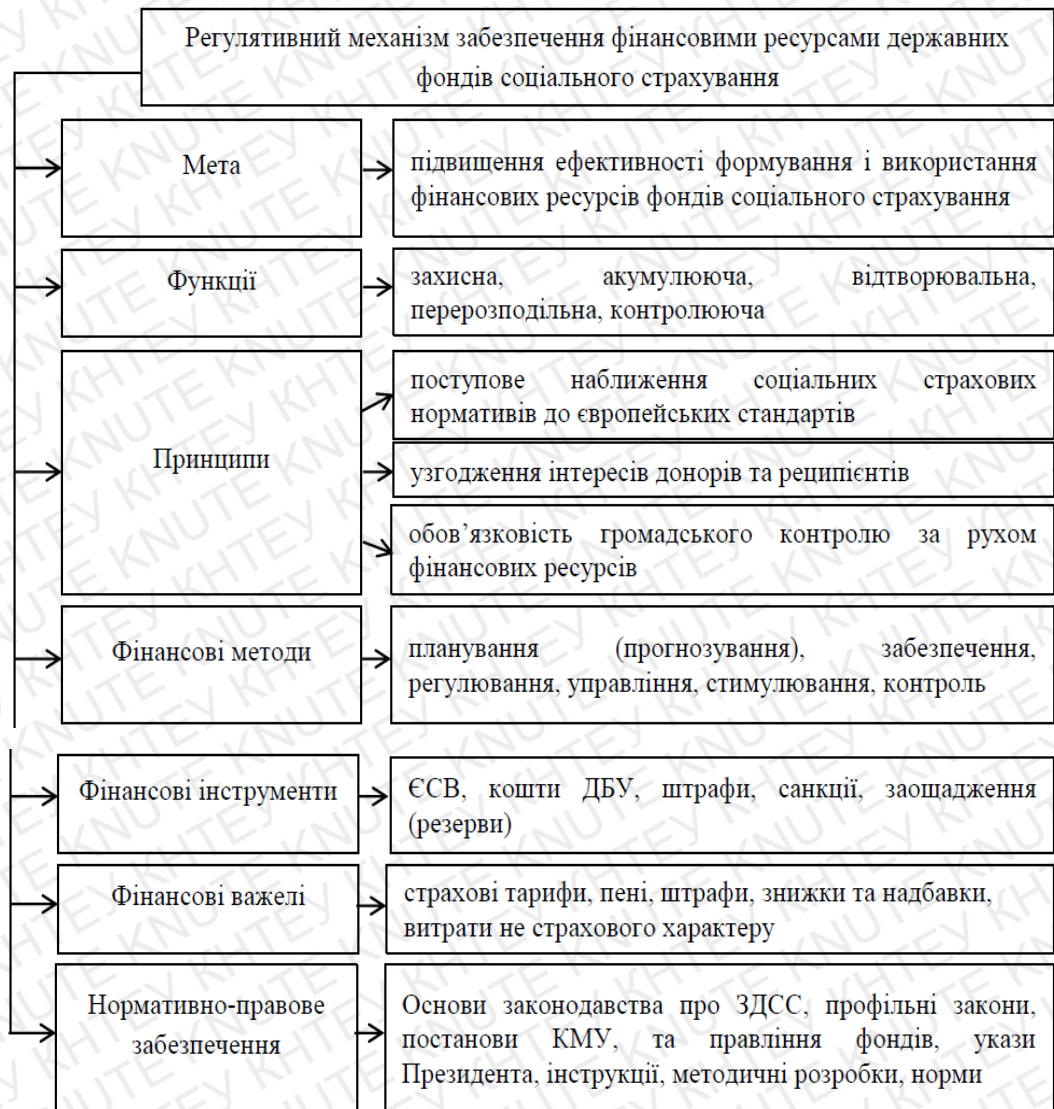

Рис. 3.1. Складові регулятивного механізму забезпечення фінансовими ресурсами державних фондів соціального страхування [59, с.134]

Так, з метою підвищення економічної ефективності дохідних регуляторів доцільним є:

- обумовлення відповідальності роботодавців перед найманими працівниками щодо перерахування страхованих внесків;

- забезпечення взаємоузгодженості надходження страхових внесків та здійсненням страхових виплат;
- уникнення нестрахових виплат, скороченням терміну від призначення та виплатою соціальної допомоги;
- спрямовування вільних коштів в інвестиційні проекти, що сприятиме ефективному використанню наявних фінансових ресурсів.

Комплекс запропонованих заходів дозволить поліпшити фінансове забезпечення цих фондів, а також сприятиме їх ефективному функціонуванню у нормативно-правовій, фінансовій, організаційній сферах.

Реалізація цих напрямів буде сприяти поліпшенню функціонування фондів, зокрема і щодо фінансового забезпечення на перспективу.

3.2. Напрями вдосконалення фінансового забезпечення пенсійного страхування

Зважаючи на те, що фінанси пенсійного страхування займають найбільшу частину(майже 80%) загальних доходів системи соціального страхування, а також , зважаючи на наявність значних проблем саме у сфері фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду вважаємо за доцільне дослідити та розробити напрями подальшого розвитку механізму фінансового забезпечення пенсійного страхування в Україні.

Пенсійна реформа в Україні є продовженням та однією з необхідних умов ринкового реформування соціальної політики держави. Удосконалення чинної пенсійної системи має багатоаспектний характер і розраховане на довготривалу перспективу, що полягає у втіленні в життя вже прийнятих законодавчих актів, виявленні їх недоліків і розробці пропозицій щодо вдосконалення системи державного регулювання в цій сфері [62, с.162].

Визначення напрямів реформування пенсійної системи та її сучасний стан залежать від розв'язання економічних, соціальних і фінансових проблем. Для вирішення їх потрібний цілий комплекс заходів, які повинні бути узгоджені з рівнем економічного розвитку держави, податкової та соціальної політики тощо. На нашу думку, накопичений тягар проблем вимагає значно швидких системних реформувань. Пенсійній реформі не вистачає темпів і комплексності у фінансовому механізмі осучаснення пенсійних виплат. Пенсійна реформа насамперед спрямована на підвищення рівня життя пенсіонерів, встановлення залежності розмірів пенсій від сум заробітної плати, на яку нараховуються страхові внески, і страхового стажу, а також фінансової стабільності пенсійної системи, заохочення громадян до заощаджень коштів на старість тощо.

Через різке зростання видатків дефіцит ПФУ щороку зростає.

На нашу думку, для Державного бюджету України, і без того переобтяженого соціальними зобов'язаннями, забезпечення встановленого рівня пенсійних виплат стало серйозним випробуванням, і, безумовно, однією з причин його дефіциту. Уже сьогодні бюджет щорічно надає дотації Пенсійному фонду у середньому на 40 млрд грн для виплати пенсій спеціальним пенсіонерам – колишнім суддям, прокурорам і депутатам. У майбутньому ці цифри будуть лише зростати. Значний дефіцит Пенсійного фонду зберігається і, у тому числі, через недієздатність проведеної реформи.

Постає проблема не стільки у видатках Пенсійного фонду, скільки у його фінансуванні.

Насамперед необхідно подумати про збільшення наповнення Фонду за умови економічного зростання. На нашу думку, по-перше, треба провести детінізацію заробітної плати, оскільки 50 % працівників взагалі не сплачують внески, створити нормальні конкурентні умови для ведення бізнесу. При проведенні перевірок пенсійними та іншими державними контрольними органами потрібно звернути увагу на ті підприємства, які фіксують заробітну плату на рівні мінімальної оплати праці. На цих підприємствах можливе

фінансування оплати праці з інших неофіційних джерел. При цьому роботодавець не сплачує належних відрахувань до бюджету, за працівника не сплачуються страхові внески. Відповідно, така заробітна плата не зараховується при розрахунках пенсійних виплат.

Також однією із проблем є те, що Україна витрачає на пенсії більше будь-якої країни у світі, але грошей усе одно не вистачає для передбачених виплат.

Виправити цю ситуацію повинне створення другого рівня пенсійної системи, яке означатиме запровадження в нашій країні загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Суть його в тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (загальний рівень пенсійних відрахувань залишається незмінним) накопичується у єдиному Накопичувальному фонді й обліковується на індивідуальних рахунках громадян, які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески. Ці кошти інвестуватимуться в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту останніх від інфляційних процесів.

Однак впроваджуватись другий рівень буде лише після формування необхідних економічних передумов і створення налагодженої та ефективної системи державного нагляду й регулювання у цій сфері, а також необхідної інфраструктури.

Однією з вагомих проблем, які гальмують розвиток пенсійної системи, є демографічна криза. Невизначеності у процес реформування пенсійного страхування додають прогнозні дані щодо співвідношення кількості громадян, які працюють, та кількості пенсіонерів на найближчі десятиріччя, з огляду на які система пенсійного забезпечення потребує термінових змін, в іншому випадку, на пенсійне страхування чекає глибока криза. Адже добре відомо, що населення України стрімко скорочується й старіє: у 1991р. в Україні проживало 51,8 млн осіб, у 1999 р. – 49,9, на 1 січня 2012 р. – 45,9, на 1 січня 2013 р. – 45,8, на 1 січня 2014 – 45,6, на 1 січня 2015 – 45,5 млн осіб [7]. І ці негативні демографічні процеси будуть лише поглиблюватися: за

даними Світового банку, Україна матиме найбільше відносне зменшення населення серед усіх пострадянських країн. Економічний ефект від збільшення пенсійного віку становив 1,5 млрд грн та торкнувся дещо більше 150 тис. осіб. Щороку населення України скорочується приблизно на 200 тисяч осіб. Чисельність громадян, які працюють, уже дорівнює чисельності пенсіонерів – 13,6 млн осіб. Це означає, що кожен працівник із своїх податків і зборів фінансує пенсію одному пенсіонеру.

Більшість країн переглянули свої пенсійні системи на фоні світової фінансової кризи. І ці зміни дуже часто стосувалися саме підвищення пенсійного віку. Наприклад, у країнах Центральної Європи середній вік виходу на пенсію для чоловіків і жінок становить 65 років (найвищим він є в Німеччині – 67 років) [60, с.164]. Простежується тенденція до збільшення віку виходу на пенсію.

Українські урядові аналітики схиляються до такого самого шляху вирішення. Ставлення ж до цього у суспільстві неоднозначне, але здебільшого негативне, адже середня тривалість життя в Україні значно нижча, ніж в інших країнах: за даними Центру Разумкова, тривалість життя чоловіків в Україні нині становить 63 роки, жінок – 72 (для порівняння у країнах Європейського Союзу: чоловіки – 75,3 р., жінки – 81,8 р.)

Як альтернативу, можна запропонувати поступовий перехід до недержавного пенсійного страхування з вільним вибором страховика. Але є ряд факторів, які стримують розвиток недержавного пенсійного страхування, зокрема: недостатність інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів; недотримання строків упровадження накопичувальної системи пенсійної страхування; недовіра населення до діяльності недержавних пенсійних фондів; значне податкове навантаження фондів соціального страхування на роботодавців [61, с.34].

Також позитивним кроком у вирішенні питання щодо фінансування Фонду була реалізація Урядом завдання щодо розвитку ефективності

зайнятості населення, створення високотехнологічних робочих місць, підвищення доходів громадян, легалізація заробітних плат).

Відповідно до ч. 3 ст. 24 Закону „Про зайнятість населення” затверджено порядок компенсації 50 % розміру єдиного соціального внеску для тих роботодавців, які створювали нові високооплачувані робочі місця (не нижче 3 мінімальних заробітних плат). За передчасною оцінкою, прийняття цієї норми буде стимулювати додаткові 70 тис. високооплачуваних робочих місць у рік [4].

На нашу думку, для реалізації пенсійної реформи потрібно провести окремі першочергові заходи, а саме: унести зміни до податкового законодавства щодо виведення внесків на додаткове пенсійне страхування з-під оподаткування податком на доходи фізичних осіб; знизити відрахування до розподільчої пенсійної системи; створити єдиний регулятор як страхового ринку, так і державного та недержавного пенсійного страхування.

З метою комплексного вирішення наявних проблем у галузі пенсійного страхування необхідно ввести систему детального фінансового моніторингу щодо реалізації пенсійної реформи.

Для підвищення її фінансової стійкості і пошуку нових джерел фінансування потрібно:

- розробити заходи, які призупинять процеси «тінізації» доходів населення;
- підвищити розмір заробітної плати та інших доходів населення. У сучасних умовах рівень заробітної плати працівників не повною мірою відповідає вартості робочої сили. Заробітки працівників повинні надавати їм можливість не тільки сплачувати податки й страхові внески, підвищувати рівень споживання, а й робити відповідні заощадження в банківських установах, формуючи тим самим фінансові ресурси для інвестування національної економіки;
- залучити підприємців, які працюють за спрощеною системою оподаткування до сплати пенсійних внесків. У свою чергу, співпраця з

контролюючими державними органами дасть поштовх до легалізації найманих працівників.

Для останніх можливе запровадження пенсійних канікул на певний строк, з поетапним підвищенням сплати пенсійних внесків у майбутньому [62, с.164].

Сучасий стан соціально-економічного розвитку країни, в умовах якого доводиться запроваджувати обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, є об'єктивно непростим, тому потрібно визначити комплекс заходів щодо його втілення.

Серед основних пріоритетів, які б дозволили ефективно ввести другий і третій рівні пенсійної системи доцільно виділити:

- формування базових макроекономічних передумов. Серед них - постійне зростання щонайменше на 3 - 4% ВВП держави, порівняно до попередніх років, зниження рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць, невисокі темпи інфляції, підвищення заробітної плати.
- підвищення інвестиційної привабливості фінансових інструментів для вкладення коштів накопичувальних пенсійних програм. Формування стабільного фінансового ринку сприятиме розвитку економічної та соціальної інфраструктури держави, скорішому подоланню фінансової кризи;
- економічне виховання молоді та населення працездатного віку щодо запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, визначення його переваг для кожного громадянина. Для цього доцільно запровадити у школах факультативи, у вищих навчальних закладах ввести спецкурс «Основи пенсійної реформи в Україні», в організаціях, установах і на підприємствах проводити навчальні семінари з питань використання накопичувальних пенсійних програм. У засобах масової інформації проводити роз'яснювальну роботу, на телебачення створювати освітні програми про формування національної пенсійної моделі;

- забезпечення інституціональної готовності пенсійної системи, яка передбачає створення інфраструктури та механізмів її ефективного управління.

Отже, впровадження реалізації пенсійної реформи не можливе без дієвого фінансово-економічного механізму. Для цього необхідно розробити відповідну нормативно-правову базу щодо здійснення фінансового регулювання пенсійної реформи. У процесі реалізації пенсійної реформи очікується, що кількість пільгових пенсій зменшиться, що покращить фінансовий стан Пенсійного фонду. Виникне зацікавленість зайнятого населення у власному матеріальному забезпеченні на старість чи у випадку непрацездатності. Завдяки збільшенню робочих місць виникне також зацікавленість до праці в легальному, а не в тіньовому секторі економіки: чим більше людей буде зайнято в ньому, тим вищими будуть пенсійні й інші соціальні виплати. Крім того, інвестиції пенсійних заощаджень у виробництво сприятимуть його розвитку, внаслідок чого з'являтимуться нові робочі місця. Унаслідок цього зростатимуть надходження до солідарної системи, рівень пенсії стане адекватним тій заробітній платі, яку отримував громадянин до виходу на пенсію.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми реалізації єдиного соціального внеску як важливого джерела доходної бази державного соціального страхування в контексті світового і вітчизняного досвіду, що дало змогу обґрунтувати такі висновки і пропозиції теоретичного та прикладного характеру.

Дослідивши теоретичні засади державного соціального страхування можна стверджувати, що дана система є однією із важливих складових соціального захисту населення.

В Україні на сучасному етапі розвитку функціонують три цільові страхові фонди з окремих видів соціального страхування: Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України, Фонд соціального страхування на випадок безробіття.

Фінансова діяльність фондів державного соціального страхування направлена на забезпечення законодавчо встановленого рівня соціальних страхових виплат. Управління страховими фондами здійснюється на паритетній основі державою та представниками застрахованих осіб.

Дослідження зарубіжного досвіду розвитку систем соціального страхування дозволяє стверджувати наступне. Реформуючи вітчизняну систему державного соціального страхування варто звернути увагу на прогресивний зарубіжний досвід в частині використання механізму суспільного контролю за діяльністю інститутів, що отримують повноваження розпоряджатися коштами соціального страхування.

За результатами проведеного аналізу системи державного соціального страхування можна стверджувати, що надходження від сплати страхових внесків складають майже 90% доходів системи державного соціального страхування. При цьому найбільша частка ЄСВ надходить в доходну частину Пенсійного фонду України, майже 80% від усіх надходжень по сплаті ЄСВ.

В цілому ж можна стверджувати, що до 2015 року запровадження ЄСВ суттєво не вплинуло на формування доходів фондів соціального страхування. Позитивним фактором запровадження єдиного внеску стало лише спрощення процедури по формуванню та поданню фінансової звітності для роботодавців – платників ЄСВ.

Обґрунтовано, що фінансово самою потужною державною установою соціального страхування являється Пенсійний фонд України.

За результатами аналізу встановлено, що видатки фонду зростали швидшими темпами, тоді як власні доходи росли значно повільніше. В останні роки Пенсійний фонд України став фінансовою установою, яка поглинає значні бюджетні ресурси і при цьому не забезпечує гідну пенсію більшості українцям.

Таким чином, за аналізований період рівень перерозподілу коштів фондів соціального страхування з метою соціального захисту населення є недостатнім, таким, що не забезпечує гідний рівень добробуту застрахованих осіб, особливо тих, які є непрацездатними.

Базуючись на аналізі функціонування державних страхових фондів, виявлено, що їх функціонування є нестабільним, чому не сприяє соціально-економічна ситуація протягом останніх років, а також внутрішні проблеми, зокрема, недосконалість нормативно-правового забезпечення, постійна зміна нормативних актів, реформування адміністративних структур цих фондів, для забезпечення стабільної роботи цих фондів запропоновано відповідні напрями їх подальшого розвитку:

1. Реформування і гармонізація нормативно-правової бази щодо забезпечення діяльності державних фондів соціального страхування.

2. Підвищення довіри населення до фондів та налагодження комунікації між донорами та реципієнтами послуг. Це дозволить не лише зробити систему державного соціального забезпечення більш прозорою і доступною для громадськості, але також забезпечити більш глибокий аналіз реального соціального стану та потреб населення.

З метою формування сприятливого середовища функціонування державних страхових фондів, та зменшення тінізації заробітних плат пропонується розробити превентивні та стимулюючі заходи щодо детінізації заробітних плат, оскільки заробітна плата є базою для формування бюджету фондів державного соціального страхування, адже саме з неї сплачується єдиний соціальний внесок, який є джерелом наповнення ресурсами фондів, але значний рівень тінізації ринку праці в сучасних умовах формує такі умови, що фонди недоотримують значну частку ресурсів.

Одним із тактичних напрямів функціонування державних фондів соціального страхування є впровадження досвіду зарубіжних країн щодо виплати пенсій. Тривалість життя в Україні є значно меншою, ніж в інших країнах ЄС, тому значна частина населення отримує пенсію лише декілька років, формуючи при цьому своє пенсійне забезпечення впродовж всього життя. Тому на законодавчому рівні доцільно було би запровадити диференціацію пенсійного забезпечення за тривалістю та обсягом виплат: залишити безстрокову пенсію з виплатами, які передбачені чинними нормативно-правовими актами або здійснювати виплату за бажанням особи впродовж певного терміну і у відповідному до нього обсязі. Це дозволить багатьом отримати гідне утримання після закінчення трудової діяльності і підвищить рівень соціального забезпечення населення.

Отже, запропоновані стратегічні напрями і їх деталізація за тактичними векторами щодо фінансового забезпечення цих фондів дозволить формувати фінансові ресурси не лише на поточний період діяльності фондів, але й на певну перспективу.

Комплекс запропонованих заходів дозволить поліпшити фінансове забезпечення цих фондів, а також сприятиме їх ефективному функціонуванню у нормативно-правовій, фінансовій, організаційній.

Реалізація цих напрямів буде сприяти поліпшенню функціонування фондів соціального страхування, зокрема і щодо фінансового забезпечення на перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антропов В. Модели социальной защиты в странах ЕС / В. Антропов. – Мировая экономика и международные отношения. – 2015. – № 11. – С.70 – 77.
2. Бабич Л.М., Васечко Л.І. Оптимізаційна модель фінансового механізму соціального страхування України // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №1 (91). – С.158-169.
3. Баранник Л. Б. Проблеми впровадження єдиного соціального внеску в Україні // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. – 2013.– № 2 (18). – С. 10–17.
4. Бондаренко О.М., Зубченко А.П. Єдиний соціальний внесок в контексті нарахувань та утримань із заробітної плати [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_30/Zubchen.
5. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми / Н. П. Борецька. – Донецьк : Янтра, 2011. – 352 с.
6. Бровенко М. О. Проблеми та перспективи розвитку системи соціального страхування в Україні // Фінанси, 2010. –. – С.50-56.
7. Васильченко К. Г. Анализ доходов и расходов пенсионного фонда с использованием агентного метода / К. Г. Васильченко // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. – [Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет] №4. – 2016. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4919>.
8. Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В. Соціальне страхування: Навчальний посібник.- К.: Кондор, 2017. — 352с.
9. Губар О.Є. Організаційні та правові засади соціального страхування в Україні // Формування ринкових відносин в Україні, 2011. - № 7-8. - С.155-162.

10. Губар О.Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту // Фінанси України, 2010. - №8. - С.130-136.
11. Гудков Л. Социальное страхование: концептуальные вопросы задействования накопительно-инвестиционных форм // Российский экономический журнал, 2012. - №9. - С.59-66.
12. Гуменюк І. Страхові внески та єдиний соціальний внесок: соціально-правові аспекти порівняння // Юридичний журнал. – 2014. – №3. – Доступний з: <<http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2591>>.
13. Денисенко Т. Становлення та розвиток системи соціального захисту населення в Україні / Т. Денисенко // Ефективність державного управління. Зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 33. – С. 96 – 103.
14. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах та фактах : інформаційна довідка Міністерства праці та соціальної політики України та Пенсійного фонду України. – К., 2017. – 67 с.
15. Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2017 році. [Електронний ресурс].– Режим доступу :<http://pensia.ua/ua/gazeta/articles/item/1722-povnyi-zvit-roboty-pensiinoho-fondu-ukrainy-za-2015-rik>.
16. Звіти про формування та використання бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.fse.gov.ua/>>.
17. Звіти про формування та використання бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.social.org.ua/>>.
18. Іванческул О. Сучасний стан та перспективи розвитку соціального страхування в Україні. [Електронний ресурс] / О. І. Іванческул, О.В. Хацевич // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2017/Economics/78370.doc.htm.
19. Ільїн В.Н. Статистичний аналіз і прогнозування доходів пенсійного фонду на регіональному рівні . Автореферат дисертації на

здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук . – М.: МЕСІ, 2010. – 23 с.

20. Калінеску Т. В. Соціальне страхування: навчальний посібник / Т. В. Калінеску, Ю. А. Ромновська, О. М. Антіпов. – Луганськ: від СНУ ім В. Даля, 2013. – 516 с.

21. Карамішев Д. Соціальне страхування як механізм реалізації соціальної політики держави / Д. Карамішев, Л. Карамішева // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – №1(5). – С. 128–132.

22. Кириленко О., Петрушка О. Інституційні основи державного пенсійного страхування в Україні // Журнал європейської економіки. – Том 12 (№ 1). Березень 2013. – С. 79 – 95.

23. Кириленко О., Тулай О. Соціальне страхування як інститут сталого людського розвитку / О. Кириленко, О. Тулай // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2015. – Вип. 11. – Т.2. – С. 10 – 17.

24. Кичко І. І. Страхування як елемент фінансового механізму соціального захисту / І. І. Кичко // Фінанси України. – 2015. – № 4. – С. 148–153.

25. Коваль О. П. Щодо оптимізації системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Аналітична записка. [Електронний ресурс] / О. П. Коваль. – 2014. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1171>.

26. Козачук Н.Ф., Поліщук І.П. Єдиний соціальний внесок: переваги та недоліки його впровадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2016/Economics/7_97662.doc.htm.

27. Колосок А.М. Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3 (81). – С. 129–135.

28. Конопліна Ю. С. Система соціального страхування в контексті сучасних економічних і демографічних тенденцій: монографія / Ю. С. Конопліна. – Суми: Університетська книга, 2011. – 100 с.

29. Конопліна Ю. Суспільно-економічні фактори функціонування системи соціального страхування / Ю. Конопліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2013. – № 37. – С. 91 – 102.
30. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР.
31. Концепція соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. №3758-ХІІ.
32. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / Е.М. Лібанова (ред.). — К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2016. — 356с.
33. Макаренко В. А. Соціальний захист населення: проблеми та тенденції розвитку: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. — Х., 2015. — 20с.
34. Максимчук Є.О. Підвищення ефективності функціонування соціального страхування шляхом введення єдиного соціального внеску//Наукові праці НДФІ. – 2014. - №14(45). – С. 102-110.
35. Мелешко О. В. Історіографія виникнення сучасної системи пенсійного забезпечення як виду соціального захисту населення [Текст] / О. В. Мелешко // Вісник СНАУ. Серія Економіка та менеджмент. – 2016. – Вип. 12/1(33). – С. 115-120.
36. Надточій Б. Соціальне страхування в контексті історії. [Електронний ресурс] / Б. Надточій // Соціальний захист. – 2013. – № 2 – 3. – Режим доступу: <http://www.pension.kiev.ua/pensref/publs/SocialProtection/2-2003-1.html>.
37. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії // Соціальний захист. - 2012. - №2. - С.20-24.
38. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / під ред. Е. М. Лібанової; Ін-т демографії та соціол. дослідж. – К., 2016. – 178 с.
39. Новосельська Л.І., Цігуш Ю.Ю. Уніфікація фінансових потоків у

системі соціального страхування // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип.19.3. – С.235-238.

40. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98–ВР.

41. Оцінка ефективності використання коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.fse.gov.ua/>>.

42. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України // Україна: аспекти праці №6.– 2017.– С.30-36.

43. Пантелійчук Л. Виплати допомоги з соціального страхування в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням // Бухгалтерський облік і аудит, № 10.– 2012.– С. 12-17.

44. Петрученко Л.Ю. Державне соціальне страхування населення України на випадок безробіття: Автореф. дис...канд.екон.наук. – Київ, 2010. – 20с.

45. Плиса В.Й. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: Навч. посібник. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 160 с.

46. Пономаренко Є. Б. Сучасні тенденції адаптації закордонного досвіду соціального страхування в Україні / Є. Б. Пономаренко // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 1 (13). – Серія: Економічні науки. – С. 309 – 315.

47. Про внесення змін до статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо порядку визначення заробітку для обчислення пенсії»: Закон України від 29.03.2016 № 1043-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1043-VIII>.

48. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000р. №2017 – III. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.

49. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.rada.gov.ua>.

50. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.04.1999 р. №1105. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.

51. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням: Закон України від 18.01.2001 р. № 2240–III.

52. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03 2000 р. № 1533-III [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.

53. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464 [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.rada.gov.ua>.

54. Про схвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.10.2009 № 1224-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1224-2009-p>.

55. Руженський М. М. Система соціального захисту населення у транзитивному суспільстві : монографія / М. М. Руженський. – К. : Ін-т підготовки кадрів держ. служби зайнятості, 2015. – 383 с.

56. Савченко Н. Г. Соціальне страхування: [навч. посіб.] / Н. Г. Савченко. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 172 с.

57. Савченко Н. Формування та використання фінансових ресурсів системи соціального страхування України / Н. Савченко // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 1. – С. 110–118.

58. Серватинська І. М. Адміністрування та справляння єдиного соціального внеску: зарубіжні та вітчизняні реалії. / І. М. Серватинська // Глобальні та національні проблеми економіки»: електронне наукове фахове

видання. – [Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського]. – 2015. – Вип. 6. – С. 799 – 805.

59. Серватинська І. М. Методика оцінювання використання фінансових ресурсів у державних фондах соціального страхування / І. М. Серватинська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 18. – С. 132 – 135.

60. Серватинська І. М. Моделі соціальної політики та соціального страхування: світовий і вітчизняний досвід / І. М. Серватинська // «Світ фінансів». – 2014 р. – Вип. 3. – С. 163 – 172.

61. Сидорчук А. Напрями покращення використання фінансових ресурсів державного соціального страхування в Україні // Світ фінансів. – 2012. - №2. – С. 33-43.

62. Сідельникова Л. П. Асиметрії формування ресурсів Пенсійного фонду України / Л. П. Сідельникова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – Вип. 18., Ч.2 – С. 162-165.

63. Соціальне страхування: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.І. Юрій, М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. – К.: Кондор, 2009. -384с.

64. Столяров В.Ф., Васечко Л.І. Економічний механізм соціального страхування // Фінанси України. – 2014. - №2. – С. 31-43.

65. Тропіна В. Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства / В. Б. Тропіна ; Академія фінансового управління, Науково-дослідний фінансовий ін-т. - К. : НДФІ, 2012. - 368 с.

66. Тропіна В. Перспективи запровадження єдиного соціального внеску в Україні // Світ фінансів. – 2011. - Вип. 2 (11), - липень. – С.102-111.

67. Тропіна В. Роль соціального страхування у фінансуванні державних соціальних гарантій / В. Тропіна, Д. Суховий // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Економіка. – Вип. № 149/2013. – С. 22-27.

68. Трубич С.Ю., Швець В.Є. Формування системи соціального страхування // Фінанси України. - 2015. - №2. - С.110-115.

69. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: за ред. І.Я. Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2010. – 848 с.

70. Фінансове забезпечення соціального захисту населення України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 / Л.М. Клівіденко; Терноп. держ. екон. ун-т. – Т., 2016. – 20 с.

71. Фойгт Н. Формування демографічного потенціалу як передумова реалізації європейського вибору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea.php?pokazold=20050115&n=1-2&y=2015>.

72. Цогла О.О., Хом'як Р.Л. Вітчизняна та міжнародна практика запровадження єдиного соціального внеску [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12573/1/52_261-266_Vis_722_menegment.pdf.

ДОДАТКИ

